

УДК 338.436

О. М. Одінцов,
к.е.н., Черкаський державний технологічний університет

ФАКТОРИ ОБ'ЄДНАННЯ ІНТЕРЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ КЛАСТЕРНИХ СИСТЕМАХ АПК

В статті розглядаються основні фактори, що аргументують на переваги створення і функціонування агропромислових кластерів, сприяючих стабільному розвитку агропромислового комплексу на регіональному і державному рівнях.

Ключові слова: кластер, агропромисловий комплекс, синергетичний ефект, інфраструктура, інтеграція, інноваційний розвиток, конкурентні переваги.

Basic factors, that argue on advantages creation and functioning of agroindustrial clusters contributory infringement to stable development of agroindustrial complex on regional and state levels, are examined in the article.

Keywords: cluster, agroindustrial complex, sinergistical effect, infrastructure, integration, innovative development, competitive edges.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існуючий організаційно-економічний механізм розвитку підприємств і організацій АПК України, що втілює, насамперед, концентрацію капіталу й пріоритет використання факторів виробництва, створення великих холдингових структур, переживає кризу й не в змозі в подальшому підвищити конкурентоспроможність аграрної сфери. Перехід від індустріального суспільства до інформаційного супроводжується зміною організаційних форм керування підприємствами, регіонами, національними економіками. Однією з таких нових організаційних форм, відповідно до вимог часу, є кластерна модель керування територіально-галузевими об'єднаннями підприємств. Дані організаційні форми, будучи продуктом вимог конкретного історичного періоду, з'явилися практично одночасно в багатьох країнах з різними рівнями технологічного розвитку.

При такій формі організації спільної діяльності автономних організацій проявляється системний синергетичний ефект, що значно перевершує ефективність різних форм інтеграції підприємств у рамках однієї фірми. В цих умовах потужним інструментом, що узагальнює методологію дослідження процесів організації в складних соціально-економічних системах є дослідження факторів формування інтеграційних кластерних систем.

Сучасний системний аналіз дозволяє з'ясувати причини реальних складностей, що виникають перед власниками ресурсів, різних форм їх об'єднання у вигляді асоціацій, партнерств, кооперування й інтеграції в ланцюжкові створення вартості продукту, відпрацювання варіантів усунення різних перешкод розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останні фундаментальні досягнення в галузі дослідження інтеграційних систем належать бельгійській школі вчених на чолі з І. Пригожином. Саме роботи І. Пригожина [1] і його послідовників сприяли виникненню нової науки, названої Г. Хакемом [2] синергетикою, що встановлює універсальність явища самоорганізації, поширюючи її на неживу природу. Синергетика в перекладі із грецького означає «спільний, узгоджено діючий». В синергетиці, на відміну від кібернетики, акцент концентрується не на процесах управління і обміну інформацією, не на функціонуванні окремих системи, а на її структурі, на принципах побудови організації, на умовах її виникнення, розвитку і самоускладнення. Для аналізу і моделювання властивостей нелінійних динамічних економічних систем в останні роки широко використовується теорія синергетики або синергетичної економіки. В синергетичній економіці економічна еволюція трактується як незворотний процес. Суттєва роль в розумінні незворотних процесів відіграє час і хаотична економіка. Незворотність і еволюція виникають як наслідок складності поведінки колективної поведінки самокерованих підприємницьких організацій.

В такому ж ключі питання стійкості розвитку організацій і фірм знайшли відображення в теорії неінституціоналізму, де основною категорією є поняття інститутів, під якими розуміється система відносин між економічними агентами або, за термінологією Д. Норта система формальних і неформальних «правил гри». Формальні правила можуть змінюватися державою, а неформальні обмеження змінюються дуже повільно ринком. З цього приводу Д. Норт говорить про дві функції, які виконуються ринковими інститутами: створення обмежень і створення стимулів [3]. Він відмічає також, що раніше люди розглядали економіку як гру з нульовою сумою, коли виграш одних досягався за рахунок програшу інших. Однак нині із розвитком суспільства починають формуватися інститути, які підтримують різні форми кооперації і реалізують принципи гри з позитивним результатом.

Сьогодні діє безліч локальних ринків, що ґрунтуються на різних принципах ринкових взаємодій. Їх діяльність й злиття не сприяє формуванню досконалого ринку. Якщо рівень «трансформаційних» витрат (як назвав їх Д. Норт) визначається в першу чергу технологічними факторами, то рівень трансакційних витрат – інституціональними.

Інститути визначають у сукупності з використовуваною технологією й трансформаційні витрати, тим самим, впливаючи на економічну ситуацію. Економічні агенти прагнуть мінімізувати загальну суму обох видів витрат, і не проводять відмінностей між ними. І функція трансформації, і функція трансакції вимагають реальних витрат. У відомих межах ці дві категорії витрат взаємозамінні. Ф. Найт вважає, що трансакційні витрати обумовлені виникненням ситуацій невизначеності в середовищі, що оточує економічних агентів (господарських організацій), щодо майбутніх цін, обсягів поставок, конкурентів, якості товару й сировини, наявності й доступності сировини й характеристик торговельних партнерів. Фірма, по Найту, вибирає між витратами невизначеності (зовнішнє виробництво) і витратами внутрішньої координації виробничих процесів.

Таким чином, умови розширення фірми інституціональна теорія бачить у забороні зростання витрат керування й контролю. Коли фірма стає надмірно великою, її трансакційні витрати практично дорівнюють нулю, зате різко зростають внутрішні витрати фірми. Чим далі виробничий результат від працівника, що здійснює первинні операції, і чим більше такого роду працівників на фірмі, тем вище ризик появи «безбілетника» – зменшення трудового внеску кожного працівника в надії на неможливість проконтролювати його результат [4]. Економічні агенти прагнуть мінімізувати загальну суму всіх витрат, не проводячи відмінностей між ними. І функція трансформації, і функція трансакції вимагають реальних витрат.

Основними сполучними ланками, які повинні об'єднати інтереси різнопрофільних, юридично самостійних підприємств і організацій у рамках кластера, є єдність території й економічних умов, що забезпечують їхню благополучне існування, вільний обмін інформацією в ланцюжку створення вартості, створення стабільної сировинної бази й ринків збуту, проведення спільної інноваційної й інвестиційної політики реструктуризації бізнесу, реалізації продукції споживачам без посередницьких структур при збереженні внутрішньої конкуренції між однопрофільними організаціями.

Кластер стає гібридною формою організації підприємницької діяльності юридично самостійних організацій, які взаємодіють в рамках єдиного ланцюжка створення вартості і мають географічну близькість учасників, чітко демонструють наявність саморегулювання з метою підвищення конкурентоспроможності учасників за рахунок синергетичного ефекту й зниження трансакційних і трансформаційних витрат.

За останнє десятиліття кластери одержали широке поширення в аграрній економіці як розвинених країн, так і країн СНД. Будучи по своїй суті стійким партнерством взаємоз'язаних підприємств, організацій, окремих осіб, кластер нагромаджує потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих його учасників. Дане збільшення може виникати в результаті співробітництва й ефективного використання можливостей партнерів в тривалому періоді. Підприємства й організації, які входять у кластер, виграють у конкурентній боротьбі, маючи можливість ділитися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи ті самі послуги й постачальників. Це дає можливість позначити дане явище як *синергетичний ефект кластерів*. Оптимізуючи синергетичний ефект, погоджуючи свої дії в рамках кластера, фірма має можливість добитися стійкої конкурентної переваги.

У сучасній економіці процес нагромадження знань не відноситься до витрат, але в той же час є невід'ємною частиною діяльності підприємства. Таким чином, одержання знань стає формою управлінського процесу. Необхідно відзначити, що до досягнення стійкої конкурентної переваги знання може привести, якщо воно є корисним, унікальним і може бути доступне працівникам. Пітер Друкер [5] визначив знання, як ключовий ресурс світової економіки. «Традиційні складові виробництва – земля, праця й капітал – пише він – стають обмежувачими факторами, ніж рушійною силою... Знання стають основною складовою виробничого процесу». Перехід на інноваційну стадію розвитку економіки можливий при створенні умов для створення знань і руху їх в середині кластера. Рівень знань у кластері формується за рахунок перетікання від однієї фірми до іншої. Процес перетікання може здійснюватися через виробників сировини, переробників, постачальників, споживачів, консультаційних фірм і ін. Рівень отриманих з боку знань може бути показником того, чи здатна фірма добитися переваги, заснованої на знанні, тобто, чи приводять знання до досягнення конкурентної переваги. Загального заходу, що визначає рівень знань для кожної дії, не існує, знання відбивають специфічні досягнення фірми в тій чи іншій галузі, що є наслідком, як внутрішньофірмових механізмів, так і перетікання в середині кластера. Таким чином, можна говорити про формування синергетичного ефекту перетікання знань у кластері.

Ефект синергетизму грошових потоків, з погляду кластерів, пояснюється тим, що сукупний грошовий потік кластера буде більше суми грошових потоків окремих підприємств. Це пов'язане з тим, що кластер впливає на розміри припливу й відтоку коштів. Збільшення припливу може бути обумовлене тим, що сукупний попит на продукцію в умовах кластера суттєво вищий, бо кластер сприяє формуванню так званих детермінантів попиту [6], серед яких поява досвідчених і вимогливих покупців, які вимагають все більш і більш якісних вироблених товарів і послуг. Це сприяє, як значному збільшенню місцевого попиту, так і підвищенню конкурентоспроможності фірм, що входять у кластер. Розвиток кластерів сприяє не тільки зростанню конкурентоспроможності, але й впливає на зростання валового внутрішнього продукту регіону й країни. Зниження відтоку коштів, пов'язане з ростом продуктивності підприємств кластера. Це в основному викликається зниженням витрат на виробничу й реалізацію продукції і стає можливим за рахунок доступності місцевих ресурсів, наявності ядра кластера, яке забезпечує основу конкурентоспроможності, доступу до ринкової інформації.

Ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів є тією базою, на основі якої будеться конкурентна перевага того або іншого кластера. Інфраструктуру можна позначити, як сукупність ресурсів, які необхідні для функціонування системи. Розрізняють виробничу (механізми, дороги, сховища, системи зв'язку й ін.) і соціальну (школи, лікарні, театри, і ін.) інфраструктури. Наявність інфраструктури є основою для побудови кластерних взаємозв'язків. Мова йде про виробничу інфраструктуру, на основі якої можливе відкриття нових підприємств на основі вже існуючих можливостей для розвитку. Реалізація промислових інфраструктурних проєктів може бути здійснена відповідно за кластерною концепцією. У такому випадку кластер здатний реалізувати синергетичний ефект використання інфраструктури, а саме мультиплікативно збільшуючи обсяг продукції, що випускається. У такий спосіб процес моделювання кластерів, повинен враховувати синергетичний ефект при проєктуванні виробничої інфраструктури.

У рамках кластера виникає також *ефект зниження трансакційних витрат*, насамперед за рахунок перетікання знань. Підприємствам кластера стають доступні специфічні ресурси, які має кластер у цілому (ноу-хау, висококваліфіковані фахівці). Специфічні ресурси одного підприємства перетікають до інших фірм, формуючи загальну базу знань кластера й знижуючи специфічність ресурсів, а, отже зменшуючи трансакційні витрати. У рамках кластера можливе зниження витрат пошуку інформації, ведення переговорів, насамперед у силу територіальної доступності контрагентів. Знижується рівень невизначеності угод, у зв'язку з тим, що учасники знайомі між собою або інформація про ресурси підприємств стає доступною.

Галузевий кластер, з позиції системного підходу можна визначити як сукупність суб'єктів господарської діяльності, об'єднаних у єдину структуру, елементи якої взаємозв'язані й спільно функціонують для забезпечення розвитку власного потенціалу й конкурентоспроможності. Основним для галузевого кластера є системна властивість інтегративності. Ступінь інтегративності визначається наявністю й величиною системотворчих або системозберігаючих факторів. Сукупність стимулюючих системотворчих факторів підвищує прагнення підприємств до діяльності в межах кластера й інноваційного розвитку. Разом із властивістю інтегративності необхідна оцінка здатності системи до самоорганізації й саморозвитку. Проявом здатності до самоорганізації системи є постійна зміна структури, корекція завдань відповідно до мінливих умов зовнішнього впливу.

ВИСНОВКИ

Об'єднуючими факторами економічних інтересів створення агропродовольчого кластера можуть стати: 1) проведення єдиної цінової політики на товарному ринку; 2) розширення обсягів виробництва товарів і послуг учасниками кластера; 3) проведення єдиної маркетингової політики; 4) впровадження інноваційних технологій внаслідок інтеграції і кооперації виробництва продукції і реалізації її на товарних ринках. Оптиміальне поєднання видів діяльності в системі АПК на кластерній основі забезпечує перевагу і стійкість, зокрема, за рахунок застосування інформаційних технологій.

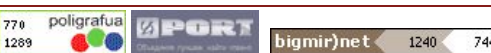
Перевага кластерів полягає у нововведеннях і зростанні продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві в середньотерміновій і довготерміновій перспективі у порівнянні з ізольованими територіально розміщеними сільськогосподарськими товаровиробниками. Сільськогосподарські підприємства кластера отримують вигоду від концентрації первинних сільгоспідприємств, забезпечення потреб покупців, встановлення паритетних відносин з підприємствами переробки і торгівлі.

Участь в агропродовольчому кластері надає також сільськогосподарським підприємствам перевагу у доступі до нових прогресивних технологій і можливості вільного здійснення постачання виробленої продукції. Важливими для формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств, які входять у кластер, є гнучкість і здатність до швидкого реагування на зміни ринкової сфери.

Література:

1. И. Пригожин. Философия нестабильности // И. Пригожин. – Вопросы философии. – № 6. – С. 46 – 57.
2. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах / Хакен Г. – М.: Мир, 1985. – 424 с.
3. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / Норт Д. М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2011. – С. 104.
4. Лафта Дж. К. Теория организации / Лафта Дж. К. – М.: ТК Велби Преспект, 2006. – 416 с.
5. Друкер П. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы / Друкер П. – М.: Экономика, 1992. – 145 с.
6. Портер М. Конкуренция / Портер М. – Пер. с англ. – М.: Изд. "Вильямс", 2005. – 608 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"